

BİBLİYOGRAFİK KAYITLAR İÇİN İŞLEVSEL GEREKLER (FRBR) KAVRAMSAL MODELİ

Yaşar Tonta

H.Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
06532 Beytepe, Ankara
tonta@hacettepe.edu.tr

Öz

Bu yazının amacı, Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu IFLA tarafından 1997’de yayımlanan ve entellektüel ya da sanatsal eserlerin kütüphane kataloglarında daha etkin bir biçimde temsil edilmesine olanak sağlayan Bibliyografik Kayıtlar İçin İşlevsel Gereklere (FRBR: Functional Requirements for Bibliographic Records) kavramsal modeline (IFLA, 1998) dikkat çekmek ve bu modeli kısaca tanıtmaktır. Veri tabanı sistemlerinde kullanılan “varlık-ilişki” (entity-relationship) modeline dayanan FRBR kavramsal modeli, kütüphane kataloglarında yer alan bibliyografik kayıtların oluşturulmasına yeni bir yaklaşım getirmektedir. Henüz ülkemizde yeterince tartışılmamış olan bu model ülkemizdeki kütüphaneleri de yakından ilgilendirmektedir.

Abstract

This paper aims to draw attention to the IFLA’s conceptual model of Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) that enables us to represent intellectual or artistic works in library catalogs more efficiently. Based on the entity-relationship (E-R) model of database systems, the FRBR conceptual model introduces a new approach to the creation of bibliographic records in library catalogs. The FRBR model, which has yet to be discussed in Turkey, is of interest to Turkish libraries as well.

Giriş

OCLC’nin “Top 1000” listesi kütüphaneler tarafından en çok satın alınan 1000 entellektüel eseri sıralamaktadır (<http://www.oclc.org/research/top1000/complete.htm>). Kütüphanelerde 271.354 kopyası bulunan *İncil* 2., 35.079 kopyası bulunan *Kur’an* 13. sırada yer almaktadır. Bu iki esere sahip olan kütüphaneler *İncil* için 36.738, *Kur’an* için ise 2565 farklı bibliyografik kayıt oluşturmuşlardır.¹

Kütüphanelerin aynı entellektüel içeriğe sahip eserler için birbirinden farklı bibliyografik kayıtlar oluşturmaları sık rastlanan bir durumdur. Örneğin, OCLC’nin WorldCat kataloğundaki 48 milyon eserin üçte biri için birden fazla bibliyografik kayıt oluşturulmuştur (Hickey, O’Neill ve Toves, 2002). Millî Kütüphane’de *Kur’an* için 200’den fazla, Atatürk’ün *Söylev*’i için 180 civarında farklı bibliyografik künye vardır. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi katalog kayıtlarında Shakespeare’in *Hamlet*’i 144 farklı bibliyografik künyeye temsil edilmiştir. Çünkü yürürlükteki kataloglama kurallarına göre kataloglama sırasında bir eserin eldeki kopyası temel alınmaktadır. Bu uygulama entellektüel ve sanatsal açıdan birbirinden farklı olmayan eserler için (örneğin, bir eserin farklı baskıları) gereksiz bibliyografik künyeler oluşturulmasına yol açmaktadır. Aynı esere sahip kütüphane sayısı arttıkça o esere ait farklı bibliyografik künye sayısı da artmaktadır. Yukarıda OCLC toplu kataloğundan alınan ve *İncil* ve *Kur’an*’ı tanımlamak için kullanılan farklı künye sayıları bunun en açık göstergesidir.

Bu yazıda Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu IFLA tarafından 1997’de yayımlanan ve entellektüel ya da sanatsal eserlerin kütüphane kataloglarında daha etkin bir biçimde temsil edilmesine olanak sağlayan Bibliyografik Kayıtlar İçin İşlevsel Gereklere (FRBR: Functional Requirements for Bibliographic Records) kavramsal modeli (IFLA, 1998) kısaca tanıtılmaktadır.

Bibliyografik Kayıtlar İçin İşlevsel Gereklere

Günümüz kataloglama kuralları ve uygulamaları büyük ölçüde 1961 tarihli Paris İlkelerine ve çeşitli türdeki (kitap, süreli yayın, vd.) yayınlar için geliştirilen uluslararası standart bibliyografik tanımlara (International

¹ Listenin ilk sırasında ABD’de 2000 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçlarını veren bir kitap yer almaktadır. Dünya kütüphanelerinde 403.252 kopyası olan bu kitabın OCLC toplu kataloğunda 10.164 farklı bibliyografik kaydı vardır.

Standard Bibliographic Description - ISBD) dayanmaktadır. Ancak zamanla kataloglama ilkeleri ve standartlarının uygulandığı ortam ve teknolojiler değişmiş ve gelişmiş, ortaklaşa kataloglama uygulamaları artmış, artan yayın sayısı başa çıkabilmek için kataloglama maliyetlerini düşürme gereği ortaya çıkmıştır. Kataloglama kural ve uygulamalarının elektronik yayıncılık ve bilgi kaynaklarına ağ aracılığıyla erişim alanındaki gelişmelere ayak uydurabilmesi ve çok çeşitli kullanıcı beklenti ve gereksinimlerini karşılayabilmesi gerekmektedir. Kataloglama ilkeleri ve standartlarının da bu gelişme ve değişiklikler doğrultusunda geliştirilebilmesi için yapılanlar IFLA raporunun başlangıcında kısaca özetlenmektedir (IFLA, 1998, s. 1-3). Sonuç olarak, bibliyografik kayıtların kullanıcıları ilgilendiren “varlıklarını” (bu kavram aşağıda açıklanmaktadır), her varlığın özelliklerini ve varlıklar arasındaki ilişki türlerini belirleyen ve açıkça tanımlayan bir çerçeve geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Temel amaç, bibliyografik kayıtlardaki (ayrı veri ögeleri olarak yer alan) spesifik özellik ve ilişkileri kullanıcıların bu kayıtları kullandıkları zaman gerçekleştirdikleri görevlerle ilişkilendirmeye yarayan bir kavramsal model üretmektir (IFLA, 1998, s. 3). İkincil amaç ise bibliyografik denetim görevini yerine getiren kuruluşlar tarafından yaratılan kayıtlar için temel bir işlevsellik düzeyi önermektir (IFLA, 1998, s. 7).

IFLA'nın söz konusu kavramsal model çalışmasında bibliyografik kayıtlar için işlevsel gerekler, ulusal kaynakçalarda ya da kütüphane kataloglarında arama yapan kullanıcıların gerçekleştirdikleri “bulma”, “belirleme”, “seçme” ve “sağlama” (elde etme, erişme) görevleri açısından tanımlanmaktadır. Bu işlevler:

- Bibliyografik kayıtlardaki verileri kullanarak kullanıcının arama ölçütlerini karşılayan (örneğin belli bir konudaki) materyallerin bulunması;
- Erişilen verileri kullanarak bir varlığın belirlenmesi (örneğin, bir kayıttan tanımlanan belgenin kullanıcının istediği belge olup olmadığının belirlenmesi ya da aynı eser adını taşıyan kayıtların birbirinden ayırt edilmesi);
- Verileri kullanarak kullanıcının gereksinimlerini karşılayan bir varlığın seçilmesi (örneğin, kullanıcının bildiği bir dildeki metnin seçilmesi ya da kullanıcının sahip olduğu donanım/yazılıma uygun bir bilgisayar programının seçilmesi);
- Verileri kullanarak tanımlanan varlığın sağlanması, elde edilmesi ya da o varlığa erişilmesi (IFLA, 1998, s. 8-9).

FRBR Modeli

IFLA'nın Bibliyografik Kayıtlar İçin İşlevsel Gereklere (bundan böyle “FRBR” olarak anılacaktır) modeli veri tabanı yönetim sistemlerinde kullanılan “varlık-ilişki” (entity-relationship) modelinden yararlanılarak geliştirilmiştir. Varlık-ilişki modelinde “varlık” fiziksel ya da kavramsal olarak mevcut bir nesne olabilir (Elmasri ve Navathe, 1989, s. 40). Yani kullanıcıların hakkında kayıt tutmak istediği şeylere varlık adı verilir (Kroenke, 2001, s. 49). Her bir varlığı tanımlayan özellikler vardır (kitabın yazarı, arabanın plaka numarası gibi). Her bir varlığın diğer varlıklarla ilişkileri tanımlanır.

IFLA'nın FRBR çalışmasında da bibliyografik veri tabanı ve kütüphane kataloğu kullanıcılarını ilgilendiren varlıkları ve bunlar arasındaki ilişkileri tanımlamak için varlık-ilişki modeli kullanılır. Bibliyografik veri kullanıcılarını ilgilendiren temel nesnelere “varlık” olarak tanımlanır. Bu varlıklar üç gruba ayrılır. İlk grupta bibliyografik kayıtlarda tanımlanan entellektüel ya da sanatsal çabaların ürünleri (“eser”, “anlatım”, “gösterim” ve “kopya”) bulunur. İkinci grupta entellektüel ya da sanatsal içerikten, bu içeriğin fiziksel olarak üretim ve dağıtımından ya da bu tür ürünlerin korunmasından sorumlu olan özel ve tüzel kişiler yer alır. Üçüncü grupta ise entellektüel ya da sanatsal çabaların konularını oluşturan ek varlıklar (“kavram”, “nesne”, “olay” ve “yer”) bulunur (IFLA, 1998, s. 12). Aşağıda FRBR modelindeki varlıklar kısaca açıklanmaktadır.

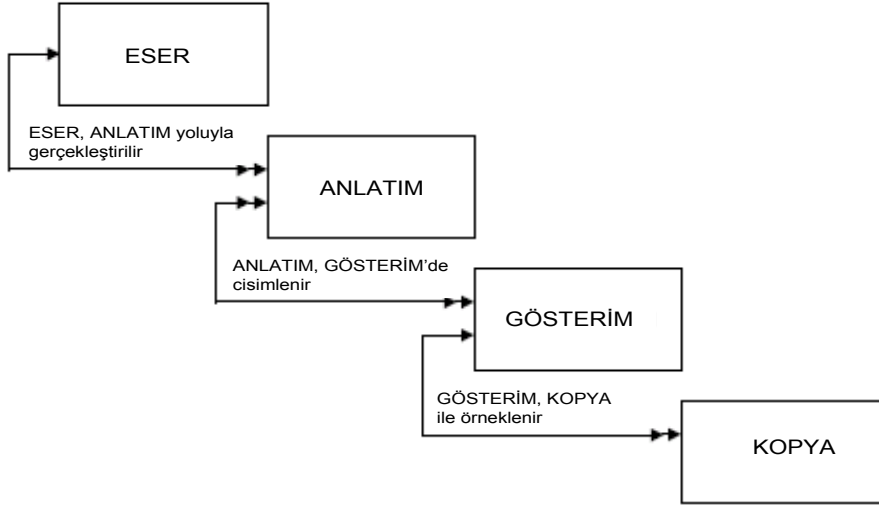
1. Grup Varlıklar

İlk grupta yer alan varlıklardan “eser” (entellektüel ya da sanatsal yaratı) ve “anlatım” (bir eserin entellektüel ya da sanatsal gerçekleştirimi) entellektüel ya da sanatsal içeriği yansıtır. “Gösterim”² (manifestation - bir “eser”in bir “anlatım”ının fiziksel olarak cisimlenmesi,³ somutlaştırılması) ve “kopya” (item - bir “gösterim”in tek bir örneği) olarak tanımlanan varlıklar ise fiziksel biçimi yansıtır (IFLA, 1998, s.

² İngilizcede “manifestation” sözcüğü Türkçede görünme, belli olma, meydana koyma, belirti/açıkça gösterme anlamlarına gelmektedir. Bu yazıda “gösterim” sözcüğü yeğlenmiştir.

³ İngilizce “embody” sözcüğü Türkçede cisimlenme, tecessüm, cisim durumunu alma, şekillenme, cisimleştirme, somutlaştırma anlamlarına gelmektedir.

12). Şekil 1’de bir eserin bir ya da daha fazla anlatım yoluyla gerçekleştirilebileceği, oysa bir anlatımın sadece ve sadece bir eserin gerçekleştirimi olduğu gösterilmektedir. (Varlık-ilişki diyagramındaki oklar varlıklar arasındaki ikili ilişkileri –bire bir, bire çoklu ve çoka çoklu - gösterir.) Bir anlatım bir ya da daha fazla gösterimde cisimlenebilir, somutlaştırılabilir. Aynı şekilde bir gösterim bir ya da daha fazla anlatımı cisimlendirebilir, somutlaştırılabilir. Bir gösterim bir ya da daha fazla kopyayla örneklenebilir fakat bir kopya sadece ve sadece bir gösterimi örneklebilir (IFLA, 1998, s. 13).

Şekil 1. Birinci Grup Varlıklar ve Başlıca İlişkiler
Kaynak: IFLA (1998, s. 13).

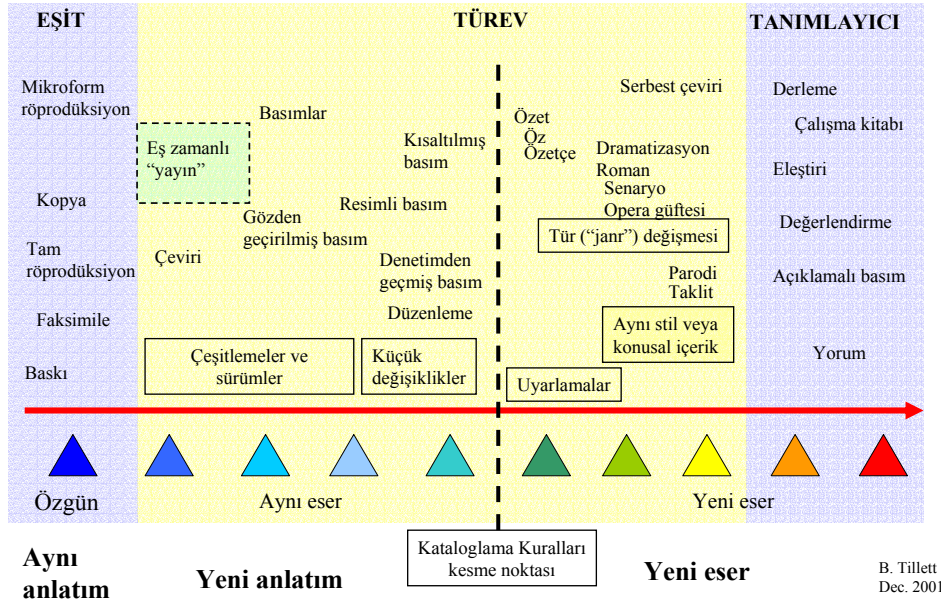
Şekil 1’de geçen varlıkları (eser, anlatım, gösterim ve kopya) biraz daha ayrıntılı olarak açıklamakta yarar vardır.⁴ **Eser**, maddi bir nesne tarafından temsil edilmeyen soyut bir varlıktır (örneğin, Homeros’un *İlyada*’sı). Bir eser ancak o eserin ifade edilmiş (anlatım) biçimleriyle tanımlanır. **Anlatım**, bir eserin alfasayısal, müzikal veya koreografik notasyon, ses, görüntü, nesne veya bunların birleşimiyle gerçekleştirilmesidir. Gözden geçirme, güncelleme, kısaltma, genişletme, çeviri vs. aynı eserin farklı anlatımları sayılmaktadır. Bu anlatımlar ancak önemli derecede bağımsız entellektüel veya sanatsal çaba içeriyorsa yeni eser olarak kabul edilir. Biçim değişiklikleri ve bir dilden diğerine çeviri yeni bir anlatımla sonuçlanır. Eser ve anlatım FRBR modelinde entellektüel veya sanatsal yaratıyla ilgili olup soyut varlıklardır. Eserler ve anlatımlar kütüphanelerdeki nesnelere bir araya getirmek ve düzenlemek için kullanılır. Şekil 2’de eser ile anlatım arasındaki ilişkiler ve bir esere ait bir anlatımın hangi durumlarda aynı anlatım, hangi durumlarda yeni bir anlatım ya da yeni bir eser olarak nitelendirilmesi gerektiği gösterilmektedir. **Gösterim**, bir eserin bir anlatımının fiziksel olarak cisimlenmesi, vücut bulmasıdır. Gösterim bir esere ait aynı içerik ve fiziksel biçim özellikleri taşıyan tüm fiziksel nesnelere temsil eder. Gösterimler çeşitli biçimlerde (kitap, CD, harita, oyun, vd.) olabilir. Bir gösterim tek bir nesneden (örneğin, el yazması bir kitap ya da özgün bir yağlı boya tablo) ya da bir nesnenin birden fazla kopyasından oluşabilir. Fiziksel formda değişiklik olduğu zaman yeni bir gösterim yaratılmış olur. Oysa içerik değişikliği yeni bir anlatımla sonuçlanır. **Kopya**, bir gösterimin tek, somut bir kopyasıdır. Bir ya da birden fazla nesneden oluşabilir. Gösterim ve kopya entellektüel veya sanatsal içeriğin bir ortam üzerine kaydedilmesiyle ilgili olup somut varlıklardır. Bir gösterime ait kopyaların varlık olarak tanımlanması ve her kopyanın özelliklerinin ayrı ayrı belirlenebilmesi o kopyalarla ilgili işlemlerin (örneğin, kütüphanelerde ödünç verme işlemleri) yapılmasına olanak sağlar (Danskin ve Chapman, 2003).

Şekil 3’te yukarıda tanımlanan varlıklar arasındaki ilişkiler şematik olarak gösterilmektedir. Örneğin, Margaret Mitchell’in *Rüzgâr Gibi Geçti* adlı eserinin özgün metin, çeviri, eleştirel basım ve özgün basım da dahil olmak üzere birden çok anlatımı vardır.⁵ Aynı zamanda bu romana dayanan bir film (eser) de bulunmaktadır. Bu anlatımların fiziksel bir ortama kaydedilmesiyle gösterim elde edilir (şekilde biri basılı ikisi elektronik ortamda olmak üzere üç gösterim yer almaktadır). Bir kütüphanenin sahip olduğu basılı gösterime dayanan kopya(lar) ise en alt düzeyde gösterilmiştir. Her kopyanın özellikleri (yer numarası, yazar imzalı kopya olduğu, vs.) kaydedilir.

⁴ Bu paragrafta verilen bilgiler büyük ölçüde Danskin ve Chapman’dan (2003) alınmıştır.

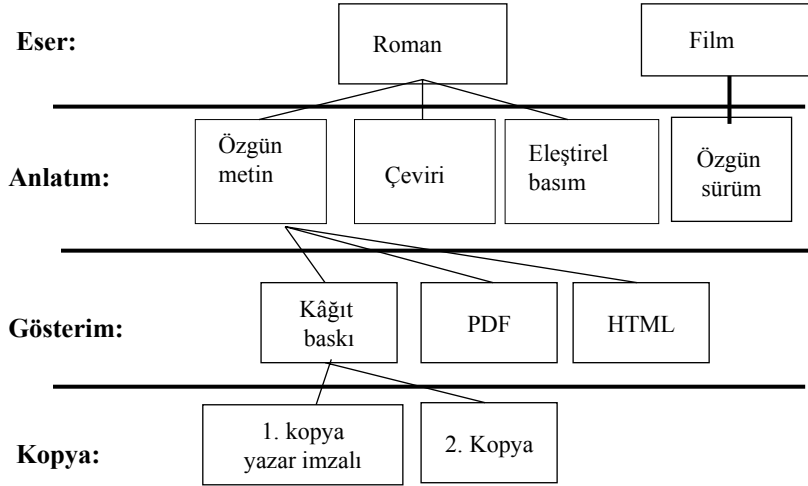
⁵ Örnek, Tillet’ten (2004) alınmıştır.

Eserler Ailesi

Şekil 2. Eserler Ailesi

Kaynak: Tillett (2001, 2004, slayt no. 23).

Şekil 3. FRBR Varlık Düzeyleri

Kaynak: Tillett (2004, slayt no. 16).

Varlık düzeyleri arasındaki ilişkileri kütüphane kataloğundan alınan başka bir örnekle de açıklayabiliriz. Kütüphanelerin kitapları kataloglarken gösterimlere dayandığına daha önce değinmiştik. (Eldeki kopyanın onu diğer kopyalardan ayıran özellikleri de –nadir, imzalı, vs.- bibliyografik kayıtlarda not edilmektedir.) Atatürk'ün *Nutuk* adlı eseriyle ilgili Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesinde yaklaşık 20 civarında bibliyografik kayıt bulunmaktadır.⁶ Bunların çoğu farklı anlatımları tanımlayan kayıtlardır.⁷ *Nutuk*'un Devlet

⁶ Hatta bunlardan bazıları ayrı eser olarak işlem görmüştür (örneğin, Adnan Çakmakçıoğlu, *Çocuklar İçin Nutuk*, 2. bs. Atatürk Araştırma Merkezi, 1998).

⁷ Örneğin, bunlardan üçünün MARC kayıtlarındaki eser adları (245) alanında bulunan bilgiler aşağıda verilmiştir:

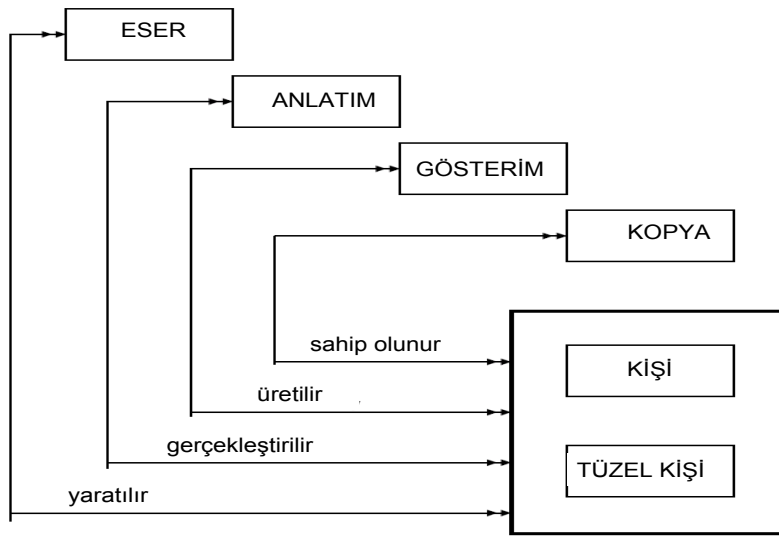
245 10 Nutuk 1919-1927 :|bCumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresinde

Tiyatrosu sanatçıları tarafından seslendirilmiş ve bilgisayar dosyası olarak kaydedilmiş bir gösterimi de bulunmaktadır.⁸ Bu gösterimin dinlenebilmesi için gereken sistemin özellikleri ve kütüphanenin söz konusu ses dosyasına verdiği yer numarası bibliyografik kayıta belirtilmiştir.⁹

2. Grup Varlıklar

Bu gruptaki varlıklar entellektüel ya da sanatsal içeriğin yaratılmasından, bu içeriğin fiziksel olarak üretilmesinden ve dağıtımından ya da bu tür ürünlerin korunmasından sorumlu olanları temsil etmektedir. Birey olarak kişiler ve tüzel kişiler (bir örgüt veya bir grup birey ve/ya da örgüt) bu gruptaki varlıkları oluşturur (IFLA, 1998, s. 13).

İkinci gruptaki varlıkların kendi aralarındaki ve birinci gruptaki varlıklarla aralarındaki "sorumluluk" ilişkisi türleri Şekil 4'te gösterilmektedir. Şekildeki bütün ilişkiler çokla çoklu ilişkilerdir. Yani bir eser/anlatım/gösterim bir veya daha fazla kişi ya da tüzel kişi tarafından yaratılabilir/gerçekleştirilebilir/üretilebilir; bir kişi ya da tüzel kişi birden fazla eser/anlatım/gösterim yaratabilir/gerçekleştirebilir/üretebilir. Bir kopyaya birden fazla kişi ya da tüzel kişi sahip olabilir; bir kişi ya da tüzel kişi birden fazla kopya sahibi olabilir (IFLA, 1998, s. 13-14).

Şekil 4. İkinci Grup Varlıklar ve "Sorumluluk" ilişkileri

Kaynak: IFLA (1998, s. 14).

3. Grup Varlıklar

Üçüncü gruptaki varlıklar eserlerin konularını temsil eder. Bu varlıklar kavram (soyut bir nosyon ya da düşünce), nesne (maddi bir şey), olay (bir eylem ya da olma hali), ve yer'dir (bir mahal). Üçüncü gruptaki varlıkların kendi aralarındaki ve birinci gruptaki eser arasındaki "konu" ilişkileri Şekil 5'te gösterilmektedir. Şekildeki bütün ilişkiler çokla çoklu ilişkilerdir. Bir eser bir veya daha fazla kavram, nesne, olay ve/ya da yer konusunda olabilir; bir kavram, nesne, olay ve/ya da yer bir veya daha fazla eserin konusu olabilir. Şekilde eserle birinci ve ikinci gruptaki varlıklar arasındaki "konu" ilişkileri de gösterilmektedir. Bir eser bir

söylenmiştir. /|cKemal Atatürk ;bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz.

245 10 Nutuk /|cOsmanlıca'dan Türkçe'ye çeviri (Orişinal tam metin).

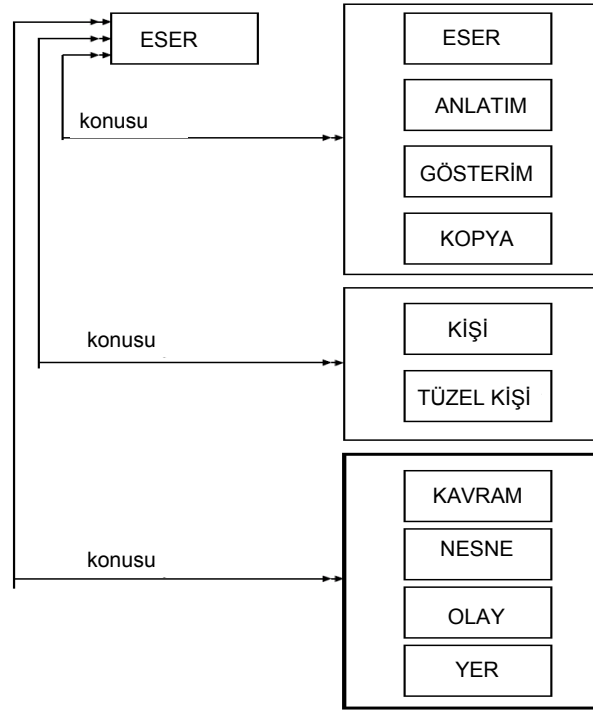
245 10 Söylev (Nutuk) /|cM. K. Atatürk ; günümüz Türkçesine çev. Mehmet Tuğrul, Salah Bırsel, Cahit Öztelli.

⁸ 245 00 Nutuk|h[computer file] /|c[Mustafa Kemal Atatürk] ; Büyük Başkent Studyoları yapımıdır.

⁹ 538 Sistem gereksinimleri : 486 işlemcili bir PC ; 16 yada 8 Mb Ram ; 16 yada en az 4 hızlı CD-ROM sürücüsü ; 16 bit ses kartı ; 2 yada en az 1 Mb ekran kartı ; Windows 95 işletim sistemi ;640*480 ekran çözünürlüğü ; 16 bit ve üzeri renk çözünürlüğü.

050 0 DR592.K4|bA32 1998

veya daha fazla eser, anlatım, gösterim, kopya, kişi ve/ya da tüzel kişi konusunda olabilir (IFLA, 1998, s. 15). Şekilde gösterilen ilişkiler bir konuyla ilgili tüm eserleri bir araya getirmeye yarar.

Şekil 5. Üçüncü Grup Varlıklar ve "Konu" İlişkileri

Kaynak: IFLA (1998, s. 15).

Bu kısa tanım yazısında her üç grupta yer alan varlıkların özelliklerine (örneğin, eser, anlatım, gösterim, kopya, kişi, kavram, nesne, olay, yer özellikleri), varlıklar arasındaki ilişkilere (eserler arasındaki içerik ilişkileri, bütün-parça ilişkileri, kısım-kısım ilişkileri vb. gibi), kullanıcı görevlerine, FRBR modelinin ulusal bibliyografik kayıtlar için önerdiği temel düzeyde işlevsellik ve veri gereklerine değinilmemektedir. Ayrıntılı bilgi için IFLA raporundan (IFLA, 1998) yararlanılabilir.

FRBR Uygulamaları

IFLA'nın FRBR kavramsal modelinin yayımlanmasından bu yana belli başlı kütüphaneler, kataloglarında yer alan bibliyografik kayıtları "ferberize" etmek (FRBR-ize: kütüphane kataloglarındaki bibliyografik kayıtları FRBR kavramsal modeline uygun hale getirmek) amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedirler. OCLC'nin Fiction Finder ve WorldCat, Amerikan Araştırma Kütüphaneleri Grubu RLG'nin deneysel RedLightGreen, Avustralya'daki AustLit Gateway projeleri bunlar arasında sayılabilir (Riley, 2004). Çeşitli araştırmacılar FRBR kavramsal modeli üzerine araştırmalar yapmakta ve bu modeli ulusal bibliyografik veri tabanları üzerinde denemektedirler (Library of Congress, 2001; Joint, 2002; Bennett, Lavoie ve O'Neill, 2003; Rajapatirana, 2004; Le Boeuf, 2001; Denton, 2003; Hegna ve Murtomaa, 2002). OCLC MARC21 (makinece okunabilir kataloglama) veri tabanlarını FRBR modeline çeviren bir algoritma geliştirmiştir. Bu algoritma OCLC'nin web sitesinden indirilebilir (<http://www.oclc.org/research/software/frbr/>). Kongre Kütüphanesi Ağ Geliştirme ve MARC Standartları Bürosu kütüphane kataloglarından erişilen MARC kayıtlarında bulunan bibliyografik verileri FRBR varlıklarına (eser, anlatım, gösterim) göre gruplayacak FRBR Gösterme (Display) Aracı geliştirmiştir. Bu araç Kongre Kütüphanesi'nin web sitesinden indirilebilir (<http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>). FRBR Gösterme Aracı bibliyografik kayıt setlerini FRBR modeline göre sıralamakta ve düzenlemektedir. Daha sonra ise birden çok anlatım ve gösterimden oluşan eserleri içeren bu kayıt setlerini hiyerarşik olarak göstermektedir (Library of Congress, 2004). Ülkemizdeki bazı üniversite kütüphanelerinde de bütünleşik otomasyon sistemleri kullanılmaktadır. Bu yazılımları üreten Virginia Tech Library System (VTLS) şirketinin Virtua, Innovative Interfaces Inc. (III) şirketinin Millennium 2005 adlı bütünleşik kütüphane otomasyon sistemleri IFLA'nın FRBR kavramsal modelini desteklemektedir (Riley, 2004; Chachra ve Espley, 2003). FRBR ile ilgili elektronik tartışma listeleri (örneğin, MARCFRBR

Elektronik Tartışma Listesi ve IFLA Kataloqlama Birimi FRBR İnceleme Grubu Tartışma Listesi)¹⁰ ile IFLA'nın sıkça sorulan sorular sayfası bulunmaktadır (IFLA, 2003).

IFLA'nın FRBR kavramsal modelinin yararları kısaca şöyle özetlenebilir: Bu modele göre kataloglama yapıldığında aynı esere, aynı anlatıma ya da aynı gösterime ait farklı bibliyografik kayıtlar bir araya getirilmektedir. Kataloglama kolaylaşmakta ve kataloglama yükü azalmaktadır. Çünkü bir esere ait tüm anlatımlar ya da bir anlatıma ait tüm gösterimler sadece bir kere kataloglanmaktadır. Farklı dillerde ya da farklı konu başlıkları altında kataloglanmış olsa bile, bir arama ile tüm ilgili materyallere erişilebilmektedir. Bir eserin farklı anlatımları ve bir anlatımın farklı gösterimleri daha kolay görülebilmektedir. Katalogların yapısı daha kolay anlaşılabilir ve kullanımı kolaylaşmaktadır. Kataloglama şimdiki kataloglarda olduğu gibi gösterim düzeyinde değil, eser ve anlatım düzeyinde yapılmaktadır. Bu nedenle ilgili eserler ve anlatımlar arasındaki ilişkiler daha iyi anlaşılabilir (Tillett, 2004; Chachra ve Espley, 2003).

Kataloglamanın FRBR kavramsal modeline göre yapılmasının mevcut kütüphane kataloglarındaki bibliyografik kayıtların %5'i ile %15'ini etkilediği belirtilmektedir. Model özellikle kitap dışı nesnelere daha fazla yarar sağlamaktadır (aynı eserin romanı, filmi, tiyatro oyunu, film müziği, afişi, vs.). Büyük kütüphane kataloglarında birden fazla bibliyografik kayıtlarla temsil edilen varlık sayısı daha çok olduğundan bu oran daha yüksektir. Kataloglarda birden fazla bibliyografik kayıtlarla temsil edilen varlık sayısı az olmasına karşın, bu varlıklar kütüphane dermelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Danskin ve Chapman, 2003). Yazının başında verdiğimiz örnekler ve OCLC'nin "Top 1000" listesinde yer alan diğer eserlerle ilgili istatistikler bunun kanıtı olarak görülebilir. "Top 1000" listesinde yer alan toplam 1000 eserin kütüphanelerde 9.564.383 kopyası (ortanca 6741) bulunmaktadır. Söz konusu 1000 eseri tanımlamak için bu esere sahip olan kütüphaneler tarafından toplam 331.479 farklı bibliyografik kayıt (gösterim) üretilmiştir (ortanca 167).

FRBR raporunda (IFLA, 1998) eldeki kopyanın katalog kaydının içeriğini oluşturmak için temel olarak alınacağı açıkça belirtilmektedir. Ama FRBR kavramsal modelinin varlıklar arasındaki ilişkileri vurgulaması, bazılarında bunun AACR ve MARC'ın "pre-coordinate" yaklaşımıyla çelişebileceği kaygısını uyandırmaktadır. AACR etkin bir yöntem olmasından dolayı eldeki kopyanın kataloglanması ilkesine dayanır. MARC değişim modeli de bir bibliyografik kayıtlarla temsil edilen varlığın eser, anlatım ya da gösterim olup olmamasına bakılmaksızın, bir bilgi kaynağını tanımlayan bibliyografik kayıtların dağıtım ilkesine dayanır (Danskin ve Chapman, 2003). Bu ve benzeri endişeler FRBR kavramsal modeliyle ilgili olarak yapılan araştırma ve denemelerde göz önünde bulundurulmaktadır. Mevcut katalogları "ferberize" etmenin uygulamada nasıl işleyeceği ve kaçta malolacağı son derecede önemlidir.

IFLA FRBR kavramsal modelinin uygulanması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için kaynakçada listelenen kaynaklardan yararlanılabilir.

Sonuç

Mevcut kütüphane katalogları bir eserin çeşitli anlatımlarını ve gösterimlerini bir araya getirmekte yetersiz kalmaktadır. IFLA'nın FRBR kavramsal modeli ise bibliyografik kayıtları varlık-ilişki modeline göre düzenleyerek entelektüel ve sanatsal ürünleri, bu ürünlerin yaratıcılarını ve konularını bir araya getirmektedir. Bu modeldeki varlık, ilişki ve özellikler katalogun amaçlarının gerçekleştirilmesinde ve daha iyi bir bibliyografik denetim sağlanmasında yardımcı olmaktadır.

Sağlam bir temele (veri tabanı sistemlerindeki varlık-ilişki modeli) dayanan ve kendine özgü bir terminolojisi olan IFLA'nın FRBR kavramsal modelinin tüm kataloglama kurallarını etkilemesi söz konusudur. Her tür içerikle ilgili daha tutarlı kataloglama kuralları geliştirebilmek için 2007 yılında yayımlanması planlanan AACR3 (Anglo American Cataloging Rules 3) hazırlanırken FRBR kavramsal modelinden de yararlanılmaktadır. Ülkemizdeki kütüphanecilerin de zaman geçirmeden FRBR modelini dikkatle incelemeleri ve uygun buldukları takdirde bibliyografik kayıtların oluşturulması ve yönetiminde bu modelden yararlanmaları gerekmektedir.¹¹ Büyük kütüphaneler için bu husus daha da önemlidir. FRBR'yi

¹⁰ İlk listeye <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/marcfrbr.html>, ikincisine <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/listserv.htm> adreslerinden üye olunabilir.

¹¹ *Cataloging & Classification Quarterly* dergisinin 2004 yılı 3-4. sayısı (cilt 39) FRBR özel sayısı ("FRBR: hype, or cure all?", konuk editör: Patrick Le Boeuf) olarak yayımlanmıştır. Bu özel sayıda IFLA'nın FRBR projesinin kökenleri, ABD, Avustralya, Slovenya, Norveç gibi çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen FRBR uygulamaları (OCLC'nin WorldCat'i, AustLit Gateway, FRBR'nin dijital belgelere, müzik eserlerine ve güzel sanatlara uygulanması), FRBR ve kataloglamanın geleceği gibi konularda kapsamlı makaleler yer almaktadır. Aynı derginin bir başka sayısında (cilt 32, no. 4, 2001) Patrick Le Boeuf FRBR modeline yöneltilen eleştirileri, ekleme ve değişiklik önerilerini değerlendirmektedir (Le Boeuf, 2001). *Library Resources & Technical Services* dergisinin Ekim 2004 (cilt 48, no. 4) sayısında FRBR konulu bir konferansta sunulan bildirilerin yer alacağı duyurulmuştur. (Konferans programı ve sunulan

destekleyen kütüphane otomasyon yazılımına sahip olan üniversite kütüphanelerimizin FRBR modelini kendi kataloglarında denemelerinde büyük yarar vardır.

Öte yandan, Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinde FRBR kavramsal modeli derslerde öğretilmeli ve bu modelin kataloglama kurallarında ne tür değişikliklere yol açabileceği tartışılmalıdır. Hacettepe Üniversitesi BBY Bölümünde verilen bir derste FRBR modeline kısaca değinilmektedir. Ancak konunun kataloglama/sınıflama, bilginin organizasyonu, katalog tasarımı, veri tabanı yönetim sistemleri vb. gibi derslerde daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiği kanısındayız.

Kaynaklar

Not: Kaynakçadaki elektronik bağlantıların tümü 14 Aralık 2004 tarihinde kontrol edilmiştir.

- Bennett, R., Lavoie, B.F. ve O'Neill, E.T. (2003 Spring). The concept of a work in WorldCat: an application of FRBR. *Library Collections, Acquisitions and Technical Services*, 27, 45-59. [Çevrimiçi]
http://www.oclc.org/research/publications/archive/2003/lavoie_frbr.pdf
- Chachra, V. ve Easley, (2003). Navigating FRBR with Virtua. Paper presented at *ALA/CLA Meeting, Toronto, Canada, June 21, 2003*. [Çevrimiçi] <http://www.vtls.com/documents/FRBR.PPT>.
- Danskin, A. ve Chapman, A. (2003 September). Bibliographic records in the computer age. *Update*. [Çevrimiçi]
<http://www.cilip.org.uk/publications/updatemagazine/archive/archive2003/september/update0309d.htm>
- Denton, W. (2003 May). FRBR and fundamental cataloguing rules. [Çevrimiçi] <http://www.miskatonic.org/library.frbr.html>
- Elmasri, R. ve Navathe, S.B. (1989). *Fundamentals of database systems*. 2d Edition. Redwood City, Calif.: Benjamin/Cummings Pub. Co.
- FRBR Review Group – IFLA, Division IV, Cataloguing Section. (2003, September 27). FRBR bibliography (version 7.0). [Çevrimiçi]
<http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/bibliography.pdf>
- Hegna, K. ve Murtomaa, E. (2002, March 13). Data mining MARC to find: FRBR? (project report). [Çevrimiçi]
<http://www.ifi.uio.no/inf312/KH-datamining.pdf>
- Hickey, T.B., O'Neill, E.T. ve Toves, J. (2002 September). Experiments with the IFLA Functional requirements for bibliographic records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8(9). [Çevrimiçi] <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>
- IFLA. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: final report*. München: Saur. [Çevrimiçi]
<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>
- IFLA Working Group on FRBR. (2003, February 12). [Çevrimiçi] <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/faq.htm>
- Joint Steering Committee for the Revision of AACR, Format Variation Working Group. (2002, May 30). Dealing with FRBR expressions in MARC 21. (discussion paper no. 2002-DP08). [Çevrimiçi] <http://www.loc.gov/marc/marbi/2002/2002-dp08.html>.
- Kroenke, D.M. (2001). *Database processing: Fundamentals, design, and implementation*. 8th Edition. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Le Boeuf, P. (2001). FRBR and further. *Cataloging & Classification Quarterly*, 32(4): 15-52.
- Library of Congress Network Development and MARC Standards Office. (2004, April 16). Functional analysis of the MARC 21 bibliographic and holdings formats: FRBR Display Tool Version 2.0. [Çevrimiçi] <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>
- Library of Congress Network Development and MARC Standards Office. (2001). Functional analysis of the MARC 21 bibliographic and holdings formats: Displays for Multiple Versions from MARC 21 and FRBR. [Çevrimiçi] <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/multiple-versions.html>
- Rajapatirana, B. (2004, February 2). The application of FRBR in a national bibliographic database. Paper presented at the FRBR Seminar entitled *Revolution or Evolution? The impact of FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)*, organized by the Australian Committee on Cataloguing. Melbourne, 2 February 2004. [Çevrimiçi]
<http://www.nla.gov.au/lis/stndrds/grps/acoc/rajapat2004.ppt>
- Riley, J. (2004, October 1). FRBR; or, How I learned to stop worrying and love the model. Paper presented at DL Brown Bag Series, Fall 2004. [Çevrimiçi] <http://www.dlib.indiana.edu/~jenlrile/presentations/bbfall04/frbr/frbrBB.pdf>
- Tillett, B.B. (2004, February 2). *The FRBR Model (Functional Requirements for Bibliographic Records)*. Paper presented at the FRBR Seminar entitled *Revolution or Evolution? The impact of FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)*, organized by the Australian Committee on Cataloguing. Melbourne, 2 February 2004. [Çevrimiçi]
<http://www.nla.gov.au/lis/stndrds/grps/acoc/tillett2004.ppt>
- Tillett, B.B. (2001). Bibliographic relationships. Carol Bean ve Rebecca Green, (eds.) *Relationships in the organization of knowledge* içinde (s. 19-35). Dordrecht: Kluwer.

bildirilerin listesi için bkz. <http://www.ala.org/ala/alcts/alctscouted/alctscreevents/alctspreconf/backfutureunderstanding.htm>). IFLA'nın web sayfasından (<http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/bibliography.pdf>) 29 sayfalık bir FRBR Kaynakçasına (FRBR, 2003) erişilebilir.